Det nittende Aarhundrede.

Maanedsskrift

for

Literatur og Kritik.

Udgivet af

Georg Brandes og Edvard Brandes.

1875. Oktbr.—Decbr. og 1876. Jan.—Marts.

København.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

1876.

[81]

Literatur.

Claudius Wilkens: Erkendelsens Problem. Et Forsøg paa positiv Kriticisme. København 1875.

Forf. af det foreliggende Arbejde gør det meget vanskeligt selv for sympatetiske Læsere at yde ham det Bifald, hans Arbejde virkelig fortjener, fordi han i selve Skriftet forud har optaget og tilkendt sig langt mere, end selv hine Læsere kunne indrømme ham. Det har været hans Arbejde til stor Skade. Anmelderen kender flere Eksempler paa Læsere, som bleve afskrækkede fra at gøre sig bekendte med Bogen paa Grund af Forordet. Filosofiske Undersøgelser burde ogsaa, især i disse skeptiske Tider, og især naar man som Forf. udtrykkelig proklamerer at staa paa et eksakt Standpunkt, fremtræde med større Beskedenhed; det er baade til Videnskabens og dens Dyrkeres Tarv.

Men dette maa ikke bortlede Opmærksomheden fra, at Forf. arbejder i en Retning og paa et Omraade, som kan siges at staa paa Dagsordenen. Lige siden den hegelske Skoles Opløsning har den Overbevisning banet sig Vej, at den idealistiske Spekulation egenlig med Urette betragtede sig som fuldendende Konsekvens af Kants store filosofiske Reform. Denne Spekulation var en naturlig Reaktion mod Kants subjektive og revolutionære Standpunkt, men har langt fra udtømt eller endog blot havt fuldstændig Øje for Betydningen af hans Lære. Den nyere Naturvidenskab, særlig Sansefysiologien, og den realistiske Skole i England have ogsaa vakt Opmærksomheden for den store Betydning af Kants Grundtanke i al dens Simpelhed. At vi ikke opfatte Tingene, om de ere i sig selv, men som de fremstille sig for os paa Grund af vor Organisation, derom hersker der nu stedse mere Enighed, og det har ingen Forsker saa klart set
[82] som Kant. Det var Problemet om Erkendelsens Oprindelse, der førte Kant til denne Indsigt. Overfor den realistiske Lære, at al Erkendelse, alt Bevidsthedsindhold udenfra prægedes ind i Bevidstheden, stod den idealistiske Lære om de medfødte Ideer, der, om de ikke fra først af laa færdige i Sjælen, dog efterhaanden ligesom afdækkedes deres Svøb. Kant afgjorde Striden saaledes, at vi ikke optage Noget i vor Bevidsthed, uden at det undergaar en ved vor hele Organisation betinget Omdannelse, men at der paa den anden Side ikke er os Andet medfødt end selve denne Organisation. Rum, Tid og Nødvendighed o. lign. Bestemmelser tilkomme derfor kun Tingene i og for vor Erkendelse; men Rumsanskuelsen ligger dog ikke færdig i os fra først af; ikke den,

men Grunden til den er os medfødt, ligesom Forestillingen om den røde Farve ikke er os medfødt, hvorimod det har sin Grund i vor medfødte Natur, at vi faa Fornemmelsen af Rødt, naar vi se Zinnober.

Forf, kalder sin Teori Kriticisme, fordi han ligesom Kant lærer, at vi ikke kende Tingene i sig selv. Men han kalder den *positiv Kriticisme*, fordi han mener at kunne udfylde Kløften mellem Erkendelsen og Tingen i sig selv. Thi kende vi end ikke Tingene i sig selv, saa kende vi dog efter hans Mening deres Forhold, vi have „en absolut Erkendelse af Tingenes Relationer". Den kantiske Erkendelseslære korrigeres ved, at der tillægges saa vel Erkendelsens Former som dens Stof en subjektiv og en objektiv Side". — Dette sidste Udtryk er uheldigt. Kant tillægger ogsaa Erkendelsens Former „en objektiv Side"; at vi anskue Tingene i Rummet, er i Følge ham ligesaa vel begrundet i Tingene som i vor egen Natur; men vi vide ikke, hvad det er i Tingene, der svarer til vor Rumsanskuelse. Naar vore Anskuelses- og Tænkeformer udspringe af vor Natur, saa vi aldrig kunne abstrahere fra dem, men se Alt under Forudsætning af dem, havde Kant fuldstændig Ret til at slutte, at vi ikke vide, hvad Tingene i sig selv ere. Naar Rummet er en *Anskuelsesform*, er det selvmodsigende at paastaa, at Tingene i *sig selv,* ɔ*: afset fra enhver Betragter* ere i Rummet. Dersom Forf. havde kendt den i de senere Aar herom i Tyskland førte Forhandling, vilde han næppe saa tillidsfuldt have talt om Kants Fejlslutning her. Navnlig har Hermann Cohen i et særdeles grundigt og skarpsindigt Skrift („Kants Theorie der Erfahrung", Berlin 1871) vist Kants konsekvente Tankegang paa dette Punkt.

Den omtalte Selvmodsigelse træder klart frem i et af Forf.s egne Eksempler. Have *[83]* vi to Stokke, den ene dobbelt saa stor som den anden, saa maa Forholdet mellem dem — siger Forf. — jo dog være 1/2, hvad enten vi se paa dem eller ikke, altsaa i sig selv. Men et Forhold eksisterer kun under Forudsætning af en Sammenligning; naar der Ingen er, som sammenligner, kan man altsaa heller ikke tale om Forholdet 1/2. At det har sin Grund i Tingenes Væsen, at vi opfatte dem i matematiske Forhold, nægter som sagt Kant ikke. Men Forf. statuerer en *absolut* Erkendelse af Tingenes Relationer; Tingene selv opfatte vi efter hans Indrømmelse kun ved Symboler, men Forholdet mellem Symbolerne og Forholdet mellem Tingene skal være et og det samme, saa at Forf. endog vil have det udtrykt ved en matematisk Ligning. Kant kunde indrømme, at vore Anskuelse svare til Tingenes Forhold, men ikke, at de ligne disse, end sige, at de ere lig dem („gemäss", ikke „ähnlich", end sige „gleich").

Det er vanskeligt at danne sig en bestemt Forestilling om, hvorledes Forf. egenlig vil have sin Lære om den absolute Erkendelse af Tingenes Relationer forstaaet. Ved

Afhandlingens mundtlige Forsvar erklærede han det for sin Mening, at Relationerne mellem Forestillingerne vare de . samme som (=) Relationerne mellem Tingene. Men i Afhandlingen selv udtaler han sig meget vaklende. Pag. 25 (kfr. P. 118) hedder det, at vi vel kun faa et subjektivt Billede af Verden, men et rigtigt Billede af Tilværelsens Relationer som om Erkendelsen ikke kan være rigtig, fordi den er subjektiv! Er det f. Eks. ikke rigtigt, at Zinnoberet er rødt, og dog er dette en subjektiv Fornemmelse, thi Zinnoberet er kun rødt for vore Øjne. — Pag. 131, 177 og 182 derimod kaldes Opfattelsen af Tingenes Relationer symbolsk, hvilket er det samme som subjektiv; her har da Forf. glemt sin Teori. — Pag. 29 beraaber Forf. sig paa Positivismen, som stemmende med hans Teori, og Pag. 117 hedder det: „en forudsigende Erkendelse er absolut". Her forveksler Forf. en eksakt, ɔ: fuldkommen tydelig og kvantitativ bestemt Erkendelse med en absolut Erkendelse i Betydning af en saadan, der ikke er bunden til det Fænomenale, men angaar det i sig Værende. Den eksakte Videnskab angaar kun Fænomenerne, men giver os en fuldstændig tydelig Indsigt i deres Relationer; Positivismen søger at samle alle eksakte Videnskabers Resultater i et System; men
[84] heller ikke den gaar ud over det Fænomenale. — Denne Vaklen og Uklarhed er en naturlig Følge af Teoriens selvmodsigende Karakter.

Forf.s „Korrektur af Kant" er saaledes baade overflødig og urigtig. Men han mener endnu at have en anden Port aaben til Erkendelse af det Absolute, af Tingen i sig selv. „Selviagttagelsen", „Selvfølelsen", „Livsfølelsen" aabner os en Bro til Tilværelsens Væsen. Vort eget Væsen fornemme vi umiddelbart og have altsaa her ét Punkt af Tilværelsen oplukket for os; vi vide, hvorledes vi selv ere til Mode ved at være til, og slutte ad Analogiens Vej deraf, hvorledes andre eksisterende Væsener ere det. Denne Appel til Følelsen for at stoppe et Hul i Teorien varsler ikke godt. Forfatteren har selv skitseret dette Punkt saa utydelig, at det sikkert kun har været hans Mening at prøve sig frem. Hvilken Tvetydighed ligger der ikke i en Sætning som denne: „Den dybeste Forstaaelse er i Virkeligheden Følelsens" (Pag. 140)! Forf. tager her, som en af hans Opponenter ved den mundtlige Disputats gjorde opmærksom paa, „Forstaaelse" i en ganske anden Betydning end ellers i Afhandlingen; at forstaa bliver nu ikke længer paa rationel Maade at begribe, men paa digterisk Vis at sympatisere med: i denne Forstand kan man nok sige med Forf., at vi forstaa Dyret bedre end Stenen; men om Begreb er der saa ikke mere Tale. Det er en Illusion at mene, at vi bedre skulde begribe det Aandelige end det Legemlige, fordi hint er os umiddelbart givet i vor Bevidsthed. Til en Begriben hører at se Sagen i dens Forhold til alt Andet, men saa er netop hin Umiddelbarhed en Hindring. De psykologiske Fænomener ere lige saa vel Fænomener

som de legemlige; og der eksisterer ingen særlig Logik for dem.

Pag. 123 definerer Forf. det at „føle sin Væren“ ved at „opfatte sin Værens Værd“ og erklærer, at en Væren, der ikke besidder eller selv er Genstand for en saadan Følelse, er „værdiløs, betydningsløs, ɔ: meningsløs“. Her vises vi over til det praktiske Omraade. Moralsk og historisk interessere vi os ganske vist kun for det, der har „Værdi og Betydning“; men hvad borger os for, at dette er noget Absolut? Den højeste Maalestok, vi kunne lægge til Grund ved Værdbestemmelsen, er dog kun relativ, hentet fra den menneskelige Naturs Krav og Opgaver, og det er en dristig Dogmatisme, Forf. her styrter sig over i ved at identificere disse med Tilværelsens Kærne, en Dogmatisme af lignende Art som den, Kants „moralske Tro“ forledte saa mange Kantianere til, og som *[85]* den unge Schelling bekæmpede i sine interessante „Briefe über Dogmatismus und Kriticismus“. Den nylig citerede Sætning findes næsten med de samme Udtryk hos Lotze (Mikrokosmus I, Pag. 407). Men det er værdt at lægge Mærke til, med hvilken Forsigtighed denne klare og skarpsindige Tænker gaar frem paa dette Punkt. Det er ikke i Erkendelseslæren, han udtaler denne Sætning; det er ikke engang i Metafysiken. Naar Metafysiken skal have videnskabelig Karakter som rationel Udvikling af vor Verdensopfattelses Grundbestemmelse, kan den ikke optage praktiske, æstetisk-etiske Postulater. Derfor bør i Følge Lotze (Metafysik Pag. 135) „Udtrykket det sande Værende, der kun er af æstetisk Betydning [ɔ: udtrykker en Værdibestemmelse] udelukkes fra den metafysiske Sprogbrug“. En saadan Varsomhed iagttager Forf. ikke, uagtet han fægter (eller vil fægte) under Kriticismens Banner.

Der er sikkert Punkter nok, hvor Kants Teori maa korrigeres. Den nyere engelske Psykologi har aabnet en Række af elementære Undersøgelser, som dels berigtige, dels gennemføre, hvad Kant vilde. Den nyere Naturvidenskab og den induktive Logik have fremdraget helt nye Problemer. Men i det Hele og Store vil sikkert den gamle Königsberger endnu i lange Tider staa med uanfægtet Storhed som den nyere Tids centrale Tænker. Hans Ideer danne en fast Kærne, om hvilken Alt, hvad den senere Udvikling paa de forskellige videnskabelige Omraader har bragt for Dagen, vil kunne slutte sig sammen.

Harald Høffding.